

PROTESTAN AMERİKAN MİSYONERLERİ, ANADOLU'DAKİ RUMLAR VE PONTUS MESELESİ

Arş. Grv. Gülbadi ALAN*

Başlangıçta kişisel ve çoğu zaman da romantik bir hareket olarak başlayan misyonerlik faaliyetleri, en parlak dönemini XIX. yüzyılda Osmanlı topraklarında yaşamıştır. Bu dönem içerisinde Osmanlı Devleti zayıflayıp gerilerken, misyonerlik faaliyetleri maddî olanaklarını artırmış, dinî amacının dışında emperyalizmin öncülüğünü de üstlenmiştir. Osmanlı toplumunun çeşitli din ve ırktan oluşan çoğulcu bir yapıya sahip olması ve bu yapı içerisinde Müslüman olmayan tebaaya din, dil, örf, adet ve geleneklerde gösterilen hoşgörü Osmanlı topraklarını misyonerlik faaliyetleri için cazip hale getirmiştir.

Bu topraklarda faaliyete başlayan ilk misyoner grubu Katoliklerdir¹. Ancak daha sonraki yıllarda Katolik misyonerlerin elde ettiği olumlu neticeler ve Osmanlı Devleti'nin siyasî durumundan kaynaklanan imkânlar Protestan misyonerleri de buralara çekmiştir. Önceleri ağırlıklı olarak İngiltere'nin himayesinde çalışmalarına başlayan Protestan misyonerlerine, XIX. yüzyılın ilk başlarında Amerikan Protestan misyoner grupları da katılmaya başlamış ve Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren en etkili misyoner grubu olmuşlardır. Bu örgütlerin en etkili ve başarılısı kısaca ABCFM ya da Amerikan Board olarak isimlendirilen ve 1810 yılında Boston'da kurulan *American Board of Commissioners for Foreign Missions*'tır. Amacı Hristiyanlığı yaymak ve ülkesi adına siyasî hakimiyet ve kültür emperyalizminin başarıya ulaşmasına yardımcı olmak olan bu örgüt, Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerine 1820 yılının henüz başında başlamıştır.

Pliny Fisk ve Levi Parsons adlı iki misyoner, Amerikan Board adına 1919 yılı Kasım ayında Boston'dan Osmanlı topraklarına doğru başlattıkları yolculuklarını, 15 Ocak 1820 tarihinde İzmir'de tamamlamışlardır. Amaçları buralarda yaşayan çeşitli din ve ırka mensup insan topluluklarını tanımak

* Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Nurettin Polvan, **Türkiye'de Yabancı Öğretim**, C.I., Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1952.

ve bu insanlara ulaşmanın, aralarında çalışmaya başlamanın yollarını tespit etmektir. İlerleyen yıllarda bu amaçlar doğrultusunda atılan adımların hepsi de başarılı neticeler vermiştir. XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı topraklarındaki bir çok topluluğun bağımsızlık yolunda başlattıkları isyanların başından sonuna kadar, hem fikrî temellerin oluşması safhasında, hem de uygulama aşamasında çok etkili ve başarılı bir program uygulamışlardır. XX. yüzyılın ilk başlarında Anadolu'nun Karadeniz kıyısında Rumlar tarafından bağımsız veya yarı bağımsız bir Pontus Cumhuriyeti kurma fikri de Amerikan Board misyonerlerince desteklenmiş ve bu yolda başlatılan faaliyetlerin hazırlık ve uygulama dönemlerinde etkin bir rol oynamışlardır. Bütün bu çalışmaların hazırlıkları Merzifon'da kurulan Anadolu Koleji bünyesinde gerçekleştirilmiştir. İzmir'de Amerikan Board misyonerleri ve Rumlar arasındaki münasebetler, başlamasından tam yüz yıl sonra Karadeniz kıyısındaki Rumları, 1921 yılında sonu hüsrarla bitecek bir maceranın içine çekmiştir. Bu macera sadece Rum halkının değil, Türklerin de büyük acılar çekmesine sebep olmuş, yıllardır barış içinde yaşayan iki halk birbirine düşman edilmiştir.

Amerikan Board Misyonerleri ve Rumlarla İlk Temas

Amerikan Board misyonerlerinin Rumlar ile ilk teması 1820 yılında Fisk ve Parsons'un İzmir'e ayak basması ile gerçekleşmiştir. İki misyoner çalışmalarına, İzmir'de fazla gelişmemiş Rum okullarını ziyaret etmekle başlamışlardır. Ancak bu dönemde Fisk ve Parsons'un karşılaştıkları ilk zorluk, yaşadıkları ilk sıkıntı hizmet için geldikleri insanlara Protestanlık mezhebini kabul ettirmek alanında değil, bu insanlar ile aralarına giren dil yetersizliği olmuştur. Rumlarla bir şekilde iletişim kurmak gerekmiştir. Bu da ancak onların dilini öğrenmekle mümkündür. İki misyoner hem Rumca öğrenmek hem de yaz sıcaklığının etkisinden kurtulmak için, yaklaşık altı aylarını Sakız adasında Rumlar arasında geçirmişlerdir². Burada Profesör Bambas ile yürüttükleri modern Grekçe çalışmaları sıcakların bitmesiyle tamamlanmış ve iki misyoner İzmir'e tekrar dönmüştür. İzmir'e döndükten sonra da boş durmayarak, şehrin yakın çevresinde bir araştırma ve inceleme gezisine çıkmışlardır. Bu gezi esnasında ziyaret yerleri hep Rum okulları olmuştur. İzmir'den yaklaşık 120 km uzaklıkta bulunan Ayvalı'da, dört öğretmen ve üç yüz öğrencisi ile, iki-üç bin ciltlik bir kitaplığı ve basit fizik kurallarının gösterildiği bir laboratuvarı bulunan ve yerli Rumlar tarafından desteklenen ve ücretsiz eğitim veren yirmi yıllık bir Rum okulu, misyonerle-

² James L.Barton, **Daybreak In Turkey**, New York 1908, s.120; A.L.Tbawi, **American Interests In Syria 1800-1901**, Oxford 1966, s.18

rin ilk inceleme merkezi olmuştur. Yine bu iki misyonerce Bergama’da yirmi erkek öğrenciye papazlar tarafından ders veren başka bir Rum okulu da ziyaret edilmiştir³. Bu ziyaretlerle birlikte, misyonerlerin bölgede yaptıkları dikkatli incelemeler, Rumların içinde bulunduğu durum ve ihtiyaçları belirlemeyi de mümkün kılmıştır. Bu araştırmalardan sonra, iki misyoner bölgede Rumlar arasında sürdürdükleri çalışmalarını bir müddet askıya almışlar, misyoner Parsons Şubat 1821’de tek başına Filistin’e gitmiş ve çok geçmeden Yunan isyanının başlaması üzerine tekrar İzmir’e dönmek zorunda kalmıştır.

Amerikan Board misyonerlerinin İzmir’de Osmanlı topraklarına ayak basmasından aşağı yukarı bir yıl sonra 1821’de Yunan isyanı başlamıştır. Alexandr Ypsilanti’nin 6 Mart 1821’de üç bin kadar askerle, Prut nehrini aşarak Buğdan’a girmesiyle başlayan isyan hareketi daha sonra Mora’da alevlenmiş ve bağımsız Yunanistan Devleti’nin kurulması bu isyanların neticesinde mümkün olmuştur. Osmanlı Devleti’ne karşı başlatılan Yunan isyanı Amerika’da sempati ile karşılanmıştır⁴. Bu sempatizanlardan bir tanesi de daha sonraki yıllarda Atina’da Amerikan Board adına çalışacak olan misyoner Jonas King’tir⁵. İsyancı Rumlara Amerika’da sempati duyulmasının en büyük sebebi burada ortaya çıkan “*Helen muhibbi akımın*” çalışmalarıdır. Bu çalışmalar neticesinde Rumlar Amerikan Board misyonerlerince de daha yakından tanınmış ve Osmanlı topraklarında misyonerler İzmir ve Sakız’da yürüttükleri çalışmalarla Rumları faaliyet sahalarına dahil etmişlerdir⁶.

İsyanlar sırasında “*Amerikan Helen muhipleri*” ve Amerikan Board misyonerlerinin Rumlara büyük yardımları olmuştur. Amerikan Board misyonerleri bu karışıklıklar nedeniyle Malta’da göçmen olarak bulunan Rum gençleri ile ilgilenmişler, onları Board adına daha sonraki yıllarda Rum halkı arasında çalışmalarını sağlamak düşüncesiyle Amerika’ya eğitime göndermişlerdir. Bunların çoğu o zaman daha yeni kurulmuş olan Amherst ve

³ Frank Andrews Stone, **Academies For Anatolia**, New York 1984, s.27-28.

⁴ William Strong, **The Story of The American Board**, Boston-New York-Chicago 1910, s.87.

⁵ **Centennial of Constantinople Station, Near East Mission of The American Board 1831-1931**, İstanbul 1931, s.14

⁶ Konstantia P.Kiskira, “19.Yüzyılın Çokuluslu İstanbul’unda Amerikan Misyonerleri”, **19.Yüzyıl İstanbul’unda Gayrimüslimler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s.65

Yale Kolejlerinde öğrenim görmüşlerdir⁷. Öğrenimini bitirip geriye dönenler genellikle içinden çıktıkları Rum halkı arasında İngilizce dersleri vermişler veya Amerikalı misyonerlerin Rumlar arasında yürüttükleri çalışmalarda onlarla işbirliği içine girmişlerdir. 1837 yılında Heybeliada Ruhban Mektebi'nde İngilizce öğretmenliği yapan Prassos, Amherst Koleji'nden mezun olmuştur⁸. Bu öğrencilerden bir tanesi de daha sonra üne kavuşacak olan Harvard Üniversitesi Profesörlerinden Sophocles olmuştur⁹.

10 Şubat 1822'de Parsons'un İskenderiye'de ölmesi üzerine misyoner Jonas King 1823 Ocak ayında Fisk'e katılmış ve iki misyoner birlikte Modern Grekçe ile birlikte İtalyanca ve Arapça çalışmalarına devam etmişlerdir¹⁰. Ancak Amerikan Board misyonerleri Rumlar arasında yürüttükleri çalışmalara 1826 yılından itibaren ayrı bir önem vermişler ve aynı yılın 26 Aralıkta Elnethan Gridley'i Rumlar arasında daha ciddi çalışmalar başlatması için göndermişlerdir. Gridley, Anadolu'ya gelirken yalnız değildir. Birlikte geldiği misyoner Josiah Brewer de Yahudiler arasında yürütülecek çalışmaları başlatacaktır. Planlandığı gibi İzmir'e gelen bu iki misyoner Rumlar ve Yahudiler arasında çalışmalara başlamışlardır. Gridley bu çalışma ile kalmamış şehir ve çevre kasabalarındaki Rum okullarını ziyaret etmiştir. Ancak bir yıl sonra Gridley Erciyes Dağı (Kayseri)'na tırmanırken sıtmadan ölerek sahneden çekilmiştir¹¹. Fakat misyonerler adına bu kayıp, Rumlar için başlatılan çalışmaları durdurmamış, aksine çalışmalara daha bir hız vermiştir.

1828 yılında Osmanlı-Rus savaşının başlaması ve Osmanlı topraklarındaki çalışma şartlarının çok zorlaşması Amerikan Board misyonerlerini faaliyetlerine bir müddet ara vermek zorunda bırakmıştır. Ancak 1829 yılında şartların değişmesi ile Amerikan Board merkezinden Osmanlı topraklarında çalışmaların tekrar başlatılacağı yönünde olumlu karar çıkmasıyla, Board misyonerleri tekrar Osmanlı topraklarına gelmeye başlamışlar ve faaliyetlerine kaldıkları yerden devam etmişlerdir. Bu dönemde de Amerikan Board misyonerleri ve Rumlar arasında başlayan karşılıklı sempatik ilişki, 1829 tarihli Edirne Antlaşması ile Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olmasına kadar hızını kaybetmemiş, daha sonraki yıllarda da hem Osmanlı topraklarında hem de yeni oluşturulan Yunanistan coğrafyasında devam etmiş-

⁷ Strong, *a.g.e.*, s.87; Joseph L.Grabill, **Protestant Diplomacy and the Near East, Missionary Influence on American Policy 1810-1927**, Minneapolis 1971, s.8.

⁸ Kiskira, *a.g.m.*, s.72.

⁹ Strong, *a.g.e.*, s.87

¹⁰ Barton, *a.g.e.*, s.121; Strong, *a.g.e.*, s.82.

¹¹ Strong, *a.g.e.*, s.86-87; Stone, *a.g.e.*, s.30

tir. Fakat Amerikan Board misyonerleri için Osmanlı topraklarında 1830 yılından sonra başlayan dönemde, Rumlar arasında yürütülen faaliyetler farklı bir boyut kazanmıştır.

1828 yılında Amerika’da “*New Haven Ladies Greek Association*” kurulmuştur. Amacı 1821 yılında başlayan ve yaklaşık yedi yıl süren uzun isyan ve savaş yıllarından etkilenen Rumlara, yardım etmektir. 1829 kışında bu cemiyetin yakın desteğini alan Amerikan Board’a bağlı birkaç misyoner, Yunanistan’da çalışmak için yola çıkmış, fakat misyonerler yolda kararlarını değiştirerek İzmir’e yerleşmiş ve Osmanlı tebaası Rumlar arasında çalışmaya karar vermişlerdir. Misyonerler İzmir ve çevresinde yaşayan Rumların eğitim düzeyini incelemişler ve kendilerinden önce gelen arkadaşlarının yaptığı gibi, İzmir’i merkez olarak seçmişlerdir. Misyonerlerin İzmir’e geliş zamanları Rumlar arasında etkin bir faaliyet için gayet uygun bir durum arz etmiştir. Uzun süren savaşın bitmesiyle birlikte Rumlar arasındaki korku bitmiş, yerini savaş neticesinde ortaya çıkan fakirlik almıştır¹². Rumların yardıma ihtiyaçları vardır. Bu noktada misyonerlik adına Rumlar arasında çok şeyler yapmak mümkündür. En kısa zamanda en verimli sonuçların elde edileceği yollarla çalışmaya devam etmek lazımdır. Bu düşüncede olan Amerikan Board misyonerleri Rumlar arasında yürüttükleri faaliyetleri eğitim, din ve yayın alanında daha düzenli bir şekilde yürütmeye başlamışlardır.

Bütün bunların bilincinde olarak İzmir’e gelen misyonerler önce yoksul ve yetim kızlar için bir vakıf okulu açmışlar ve okulda ders vermek için de yerli Rum öğretmenler tutmuşlardır. Genç kızları okula gitmeye ikna etmek için de misyonerler, kayıt yaptıran her kıza bir elbise sözü vermişler ve Rumların bulunduğu bazı kasabalarda giysi dağıtmaya başlamışlardır. Bu yardımın etkisiyle İzmir’de açılan okul kısa zamanda tamamen dolmuştur. 1833’e gelindiğinde okuldaki kız öğrenci sayısı yedi yüzün üzerine çıkmıştır. Çalışmaların sonuçlarından memnun kalan misyonerler İzmir’de iki yeni okul açma girişiminde daha bulunmuşlardır. İlk olarak daha iyi eğitim olanakları sağlamak amacıyla bir öğretmen okulu kurmuşlardır. *Merkez Rum Okulu* adı verilen okul, öğrenci kabulünde seçici davranma kararı almıştır. Eğitimin paralı olduğu okul, hem erkek hem de kız öğrencilere açık olmasına rağmen, okullara kayıt yaptıran kız öğrenci sayısı erkek öğrenci sayısına göre çok daha az olmuştur. İkinci okul ise 1830 güzünde İzmir’in Frenk mahallesinde açılan *Frenk* veya *İngiliz Okulu* olmuştur. Okul, kısa zamanda

¹² Gerasimos Augustinos, *Küçük Asya Rumları*, Ankara 1997, s.186-187.

ziyaretçilerini etkileyecek bir başarı sağlamıştır¹³. 1836 yılına gelindiğinde İzmir’de Amerikan Board misyonerlerince açılan okullarda kayıtlı Rum öğrenci sayısı sekiz yüzü bulmuştur. Ancak ilerleyen yıllarda Protestan misyonerlerin bu başarısından rahatsız olan Rum kilisesinin uyguladığı baskılar sonucu bu okullar kapatılarak mazide kalmıştır¹⁴.

Amerikan Board misyonerlerinin Rumlar arasında yürüttükleri eğitim faaliyetleri sahasında bu gelişmeler yaşanırken, dinî alanda da çalışmalarda geri kalınmamıştır. 1820-1828 yılları arasında Protestanlık mezhebinin Osmanlı topraklarında, özellikle de Müslümanlar ve Yahudiler arasında yayma çalışmalarının fazla başarılı olmaması¹⁵, Amerikan Board misyonerlerini 1830 yılından itibaren farklı arayışlar içine itmiştir. Misyonerler din alanında da başarıyı yakalamak için doğunun yozlaşmış kiliselerine mensup insanlar arasında çalışma kararı almışlardır. Bu kararın neticesinde Rum Ortodoks Kilisesi ve bu kiliseye bağlı Rum halkı Amerikan Board misyonerlerinin dinî alanda üzerinde çalışmayı düşündükleri yeni kitlelerden bir tanesi olmuştur. İzmir’de başlatılan çalışmalar bundan sonra artırılarak bütün Osmanlı toprakları üzerindeki Rumları, özellikle de Anadolu’da yaşayan Rumları içine alacak şekilde genişletilmiştir. Böylece Amerikan Board misyonerlerince Rumlar arasında yürütülen faaliyetlerin sınırı İzmir’i aşmış ve Osmanlı topraklarının diğer kesimlerinde de artarak devam etmiştir.

Gençler arasında temel eğitimin yaygınlaştırılmasını sağlamak için 1831 yılı Haziranı’nda İstanbul’a gönderilen William Goodell, Ermenilerin çoğunlukta bulunduğu Pera’ya yerleşmiştir. Buraya yerleşmesinin nedeni, asıl gönderiliş amacının Ermeniler arasında çalışacak olmasıdır. Ancak kısa bir süre sonra buradaki evini tamamen yakıp kül eden yangının arkasından¹⁶ halkının çoğunluğunu Rumların oluşturduğu Büyükdere’ye yerleşmek zorunda kalmış ve Rumlarla sıkı bir ilişki içine girmiştir. Aslında Goodell’in Rumlarla teması daha Beyrut’ta iken başlamıştır. Çalışma arkadaşı misyoner Mr.Bird ile beraber Rumca öğrenmek için başlattıkları çalışmaları sırasında dillerini geliştirmek için Rum Papazlarla yaptıkları sohbetler¹⁷ Goodell ile Rum halkı arasındaki ilişkiyi geliştirmiştir. Bu ilişkinin sonucunda Goodell, İstanbul’da Rumlar ile iletişim kurmakta zorlanmamış ve 1832’de burada Rumlar için bir okul açmıştır. Goodell, Rumlar ve aynı zamanda Ermeniler arasında yürüttüğü çalışmalarında, bu halklar arasında misyoner okulları

¹³ Augustinos, **a.g.e.**, s.187-189.

¹⁴ Stone, **a.g.e.**, s.41.

¹⁵ Grabil, **a.g.e.**, s.8.

¹⁶ Strong, **a.g.e.**, s.90

¹⁷ David Brewer Eddy, **What Next In Turkey**, Boston 1913, s.60.

açarak onlara hizmet vermek yerine, Rumları ve Ermenileri Amerikan Board örgütünün ve bu örgüte bağlı misyonerlerin de yardımlarıyla kendi okullarını açmaya teşvik etmiş¹⁸ ve bu konuda da oldukça başarılı olmuştur. Bu teşviklerin sonucunda daha sonraki yıllarda Rumlar için açılan okulları Yeniköy, Kurtuluş, Galata ve diğer semtlerde açılan okullar takip etmiştir. Goodell, İstanbul'daki misyoner şubesinin ekonomik olanaklarının kısıtlı olmasından dolayı bu şekilde davranmak zorunda kalmış ve İstanbul'un zengin Rumlarından ve ecnebi arkadaşları arasından bu okullara malî destek verecek insanlar bulmayı başarmıştır¹⁹.

İzmir ve İstanbul'da Rumlara sunulan misyoner hizmetlerindeki başarılar, Amerikan Board misyonerlerine, aynı hizmetleri Anadolu'da yaşayan diğer Rumlara da sunma yönünde cesaret vermiştir. 1834 yılında Bursa'da Benjamin Schneider'in misyonerlik çalışmalarına başlaması, yine aynı yıl Trabzon'un misyoner Johnston tarafından işgal edilmesi ve 1835 baharında da burada misyoner istasyonunun resmen kurulması²⁰ bu cesaretin bir sonucu olmuştur.

Amerikan Board misyonerleri tarafından hem din hem de eğitim alanında Rumlara yönelik sürdürülen çalışmalar, basım-yayın alanındaki faaliyetlerle de desteklenmiştir. Matbaa çalışmaları misyonerler açısından çok önemlidir. 1822 yılında Malta'da faaliyetlerine başlayan ABCFM matbaasının yayınları, hem din hem de eğitim alanında, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde faaliyet gösteren bütün misyonerlik merkezlerini basılı malzeme ile besleyerek misyonun propaganda faaliyetlerine büyük destek vermiştir. Örneğin, 1829 yılından itibaren misyonerlerin açtıkları ilkokullar için çok gerekli olan kitapların basım ve çoğaltılmasına büyük önem verilmiştir. 1829 yılında bu kitaplardan, çok ihtiyaç duyulan bir tanesinin sadece Rumca baskısı 27.000'e ulaşmıştır²¹. Yine William Goodell, 1832-1836 yılları arasında misyonerler tarafından İstanbul ve Bursa'da Rumlar için açılan okullara, alfabe kitapları ve okuma levhaları gibi malzemeleri Malta'daki Amerikan Board matbaasından temin etmiştir²². Misyonerlerin, Malta'daki matbaasında Rumlara yönelik çalışmalar sadece bununla sınırlı kalmamış,

¹⁸ Barton, **a.g.e.**, s.159.

¹⁹ Kiskira, **a.g.m.**, s.72.

²⁰ Strong, **a.g.e.**, s.93; Uygur Kocabaşoğlu, **Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, 19.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları**, İstanbul 1991, s.56.

²¹ Barton, **a.g.e.**, s.198.

²² Kiskira, **a.g.m.**, s.71.

bu topluluk arasında Protestanlık mezhebinin yayılmasına yardımcı olacak Rumca yayınlar da yine burada basılmıştır.

Malta'daki misyoner matbaasında yapılan yayınlar çoğunlukla, misyonerlerin Protestanlık mezhebi öğretisini aralarında çalıştıkları halka yaymaya yardımcı olacağını düşündükleri²³ İncil, bazı dinî metinler, öğretici kitaplar ve dinî gazete ve dergi yayınlarından oluşmuştur. Bu noktada İncil ya da diğer yayınları Osmanlı topraklarında yaşayan halkın kendi dillerinde yayınlamak, üzerinde durulan en önemli konu olmuştur. Malta'daki misyoner matbaasının 1822-1832 yılları arasındaki on yıllık çalışmasının semeresi dört ayrı dilde basılan yirmi bir milyon sayfalık metinlerdir. Bu metinler Modern Grekçe, İtalyanca, Ermeni harfli Türkçe ve Arapça olarak basılmıştır. Bu basımlarda Rumca yayın çoğunluktadır. Sadece 1831 yılında Modern Grekçe olarak beş milyon sayfa yayın yapılmıştır. 1833 yılında Osmanlı topraklarındaki politik atmosferin netlik kazanmasıyla Malta'daki misyoner matbaası buradan taşınmıştır. Matbaanın Arapça yayın yapan malzeme ve donanımı Beyrut'a, Rumca, Türkçe ve Ermenice yayın yapan malzeme ve donanımı da İzmir'e nakledilmiştir²⁴. Matbaanın Rumca yayınları İzmir'de de devam etmiştir. Ancak 1842 yılından sonra Rumlar arasında yürütülen faaliyetlerin durdurulmasıyla, yapılan Rumca yayınlar da durdurulmuştur. 1847 yılına kadar misyoner matbaasında yapılan yayınların kayıtları incelendiğinde Rumca olarak yapılan yayın kaydına rastlanmamaktadır²⁵.

Rum Ortodoks Patrikhanesi ve Amerikan Board Misyonerleri

Amerikan Board misyonerleri yoğun bir şekilde Rumlar arasındaki çalışmalarına devam ederken bu çalışmalar 1836 yılından itibaren Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin tepkisini çekmeye başlamıştır. Patrikhane, misyonerlerin Rum halkı arasında elde ettiği başarıdan rahatsızlık duymaya başlamış ve bu rahatsızlığını misyonerlere karşı gösterdiği tepkilerle ortaya koymuş, ilerleyen yıllarda da tepkisinin şiddetini arttırmıştır. İlk başlarda Amerikan Board misyonerlerine hoşgörülü bakan, çalışmalarında onlara yardımcı olan Patrikhane, misyonerlerin yürüttüğü Protestanlık mezhebi propagandasına karşı amansız bir mücadeleye girmiştir. 1839 yılında Rum patriği, misyonerler tarafından yayınlanan ve dağıtılan İncil ve Protestanlıkla ilgili kitapların okunmasına yasak koymuş²⁶, mezhep değiştirenleri

²³ Strong, **a.g.e.**, s.103.

²⁴ Barton, **a.g.e.**, s.197-198; Eddy, **a.g.e.**, s.61.

²⁵ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.88.

²⁶ Barton, **a.g.e.**, s.163, 201.

hapse mahkum etmiş, hatta bir kısmını gizlice öldürtmüştür²⁷. Patrikhane tarafından ortaya konan tepkiler kısmen zor kullanarak da olsa, Rum halkından da destek bulmuştur. Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin misyonerlere karşı bu şekilde olumsuz bir tavır içine girmesinin en önemli dayanağı bağımsız bir Yunanistan Devleti'nin varlığıdır. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Osmanlı topraklarında yaşayan Rumlar Yunanistan'a karşı büyük bir sempati ve ilgi beslemeye başlamışlardır. Yunanistan'a karşı besledikleri bu vatanseverlik ruhunun gücü onları millî kiliseye sıkı sıkıya bağlamıştır²⁸.

Hem Patrikhaneden hem de Rum halkından gelen tepkiler sonucunda misyonerler, Rumlar için açtıkları okullarını kapatarak ve Rumca olarak yaptıkları yayınları durdurarak bu topluluk arasındaki faaliyetlerini yavaşlatmak zorunda kalmışlardır. Ayrıca, Amerikan Board Sekreteri Anderson ve Dr.Hawes, 1943 yılında İstanbul, Bursa, İzmir ve Trabzon şehirlerindeki misyon merkezlerini ziyaret ederek araştırmalarda bulunmuştur. Araştırma sonucunda, Rumlar arasındaki olumsuz şartlardan doğan bu başarısız çalışmalara rağmen, aynı yıllarda Anadolu'da Ermenilere karşı yürüttükleri çalışmaların, zaman zaman tepkiyle karşılaşsa bile başarılı ve organize bir şekilde devam ettiğini görmüşler ve bu çalışmanın hızını kesmemek gerektiğine inanmışlardır. Bunun gerçekleştirilmesi için de ya Rumlara yönelik yürütülen çalışmalar Ermeniler arasında yürütülen çalışmalardan ayrılmalı, ya da Rumlara yönelik çalışmalar tamamen durdurularak, ağırlık tamamen Ermenilere verilmeli ve çalışmalar her alanda geliştirilmelidir²⁹. 1843 yılındaki ziyaretin ardından Anderson, Boston'daki Amerikan Board merkezine gönülsüz de olsa Türkiye misyonunun Rum kısmının görevini sona erdirmeye yönünde tavsiyede bulunmaya karar vermiştir³⁰. Aynı yıl yapılan bu tavsiye üzerine Osmanlı topraklarında Rumlar arasında yürütülen misyonerlik faaliyetleri durdurulmuştur.

Amerikan Board misyonerlerinin Rumlara yönelik çalışmaları, sadece Osmanlı toprakları ile sınırlı tutulmamış, aynı yıllarda yeni kurulmuş olan Yunanistan Devleti de bu hizmetin sınırları içine dahil edilmiştir. Bunun neticesi olarak 1830'da Board Sekreteri Rufus Anderson Yunan liderleri ile yapılan görüşmeler ve araştırmaların arkasından Atina'da Yunanlılar için bir misyon başlatmış³¹, bu misyonun başına da Jonas King getirilmiştir. Kısa

²⁷ Eddy, **a.g.e.**, s.69.

²⁸ Barton, **a.g.e.**, s.143-144.

²⁹ Strong, **a.g.e.**, s.104.

³⁰ Barton, **a.g.e.**, s.171.

³¹ **Centennial**, s.8

zamanda bölgede bir okul açılmış ve Elias Riggs ile beraber diğer misyonerler de çalışmalara katılmışlardır. Ancak oradaki durum da Osmanlı topraklarından pek farklı olmamıştır. Patrikhaneden gelen tepkiler üzerine Dr. King'in başkanlığındaki misyon da 1842'den sonra bir süre askıya alınmıştır. Sadece Dr. King ve bir yardımcısı Yunanistan'da kalmış, buradan ayrılan Mr.Riggs, Osmanlı topraklarında Rumlara hizmet eden Temple, Schneider, Van Lennep ve Ladd gibi misyonerlere katılmak için Anadolu'ya gelmiştir³². Yunanistan'daki çalışmalar 1869 yılında King'in ölümüyle tamamen durdurulmuş, 1912 yılında Balkan Savaşı sonunda Osmanlı toprağı olan ve Amerikan Board misyonerlerinin çalışmalarını sürdürdükleri Selanik'in Yunanistan'ın eline geçmesiyle tekrar başlamıştır³³.

1840'lı yılların ortasından itibaren İstanbul'da dinî alandaki hizmetlerini Türkçe olarak veren Dr.Goodell'in toplantılarına bir grup Rumun da katılmaya başlamasıyla birlikte Osmanlı topraklarındaki Rumlar arasında Protestanlık mezhebine ilgi tekrar canlanmaya başlamıştır. 1850 yılına gelindiğinde sayıları kırkı aşan bu grubun kendi dillerinde dua etme isteğı bazı zamanlarda misyoner Mr.Van Lennep'i onlara Rumca olarak hizmet vermeye sevk etmiştir. Ancak bu yeterli olmayınca 1851 yılında Panayotes Constantinides duaları yapmak için misyonerlerce görevlendirilmiş ve bu göreve gelen ilk Rum olma unvanını da kazanmıştır³⁴. Yürütölen çalışmalar ve 1851'de Protestan milletin Osmanlı Devleti tarafından resmen tanınması neticesinde, artık Anadolu'daki misyonerlerce misyoner merkezlerine gönderilen raporlarda Rumlar arasındaki kısmî başarılarından söz edilir olmuş, Rumlar arasında yürütölen faaliyetlerden kalıcı ve olumlu neticeler alınmaya başlanmıştır.

Aynı dönemde Rumlar arasında Protestanlık mezhebi adına bu gelişmeler yaşanırken, yayın faaliyetlerinde de önemli gelişmeler meydana gelmiştir. 1847 yılından itibaren misyoner matbaasında tekrar Rumca baskılar da yapılmaya başlanmış ve aynı yıl içerisinde toplam üç bin baskı sayısı ile beş yüz dört bin toplam sayfa basılmıştır³⁵. 1853 yılında Amerikan Board merkezi, matbaanın İzmir'den İstanbul'a taşınmasına karar vermiş ve bu yıl içerisinde karar uygulanmaya konmuştur. Bu değışiklik Rumlara yönelik yayın faaliyetlerini olumlu yönde etkilemiştir.

³² Strong, **a.g.e.**, s.87-88.

³³ **Centennial**, s.9.

³⁴ **Centennial**, s.58; Kiskira, **a.g.m.**, s.77.

³⁵ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.88

Bu arada dikkat çeken bir husus da, Rum halkına hizmet amacıyla, Rumca yapılan yayınların yanı sıra Karamanlîca³⁶ yapılan yayınlara da hız verilmesidir. 1863 yılında William Goodell, Türkçe'yi iyi bilen Rum Panayotes Constantinides'in yardımlarıyla İncil'i Karamanlîca'ya çevirmiştir³⁷. Gerçi 1843 yılında Rumlara yönelik faaliyetler durdurulmadan önce de Karamanlîca yayınlar yapılmış ve Rumlar arasında yürütülen çalışmaların durdurulması kararının alınması ile Amerikan Board Heyeti hem Rumca hem de Karamanlîca dillerinde yayınların basılması için artık para yardımı bulundurmama kararını vermiştir. Buradan çıkan anlam şudur: Amerikan Board misyonerleri, Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan ve Karamanlîca alfabesini kullanan insanların da Rum ırkından olduğunu kabul ederek çalışmalarına devam etmişlerdir. Osmanlı Devleti tarafından Protestanlara millet statüsü tanındıktan sonra, 1850 yılında İzmir'de birkaç üyeye kurulan Protestan kilisesine en çok ilginin, Anadolu'nun iç kesimlerinden gelip, şehirde geçici olarak yaşayan Karamanlîca konuşan Rumlar³⁸ tarafından gösterildiğinin ifade edilmesi, 1846 yılında az sayıda Karamanlî'nin William Goodell'in, Ermenilere Türkçe olarak verdiği vaazlara katılmasının, İstanbul'da Protestan inancına ilgi gösteren ilk Rumların Karamanlîca konuşan Rumlar şeklinde yorumlanması³⁹ misyonerlerin bu şekilde düşündüğünü açıkça göstermektedir. Aslında, bu alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde görülecektir ki, Karamanlîca'yı kullananlar aslen Rum değil, Hristiyan-Ortodoks Türklerdir. Bu topluluğun Türk olduğunun en bariz göstergesi Anadolu'nun işgali sırasında bunların, Rum-Ortodoksların başlattıkları kesif Türk düşmanlığı faaliyetlerine karşı tepki göstermeleri ve Millî Mücadele sırasında Papa Eftim'in liderliğinde işgalcilere karşı yürüttükleri faaliyetlerdir. Ancak yine de tarihî olarak Türk ırkından oldukları ispat ve kabul edilen bu topluluk, Lozan Antlaşması'ndan sonra nüfus mübadelesinden kendisini kurtaramamıştır. Her şeyden önce dilleri Türkçe olan, örf, adet ve ananeleri Türk millî kültüründen farklı olmayan bu topluluğun üyesi Papa Eftim ve daha bir çoğu kendilerinin öz be öz Türk olduklarına inançlarını bir çok defa dile getirmişlerdir⁴⁰. Ancak misyonerlik çalış-

³⁶ Karamanlîca: Grek harfleriyle Türkçe olarak yazılmış eserlerin diline verilen addır. Bu adın verilmesinin sebebi de Grek harfleri ile Türkçe yazılmasını yaygın hale getiren insanların Karamanlîlar olmasından dolayıdır. Karamanlîlar, yirmi dört Grek harfine ilâveler yaparak Türkçe'de bulunan otuz bir sesi gösteren Karaman Alfabeti'ni meydana getirmişlerdir. Bkz. Mustafa Ekincikli, **Türk Ortodoksları**, Ankara 1998, s.137.

³⁷ Barton, **a.g.e.**, s.200; Kiskira, **a.g.m.**, s.69.

³⁸ Augustinos, **a.g.e.**, s.195-196.

³⁹ Kiskira, **a.g.m.**, s.77.

⁴⁰ Daha ayrıntılı bilgi için bkz.Ekincikli, **a.g.e.**

maları sırasında Amerikan Board misyonerlerinin de yaptığı gibi, Lozan Antlaşması'ndan sonraki nüfus mübadelesi sırasında yetkililerce de bu önemli ayrıntı bazı sebeplerden dolayı dikkate alınmamıştır.

Osmanlı topraklarında yaşayan Rumlara hizmet etmek düşüncesinde olan misyonerlerin, Karamanlıca olarak yaptıkları yayınlar sadece İncil'in Karamanlıca'ya çevrilmesiyle son bulmamış, ilerleyen yıllarda başka yayınlarla da bu çalışmalar desteklenmiştir. Misyonerlerce Karamanlıca olarak yapılan bu yayınlar halk arasında büyük rağbet görmüştür. XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra yayımlanan dinî gazete Avedaper (Haberci), 1869 yılından sonra Karamanlıca olarak Angelioforos adıyla yayımlanmaya başlanmıştır. Kısa ömürlü olan bu gazete, 1880'li yıllarda günde 500 nüsha yayın yapma başarısını göstermiştir⁴¹. Aynı yıllarda Karamanlıca yayınlar yapılırken Rumca yayınlar da tekrar başlamıştır. 1847'de Rumca toplam basılan sayfa sayısı 504.000'i, toplam baskı sayısı ise 3.000'i bulmuştur⁴².

Amerikan Board misyonerlerinin Karamanlıca ve Rumca olarak yaptıkları yayınlar daha sonraki tarihlerde de devam etmiştir. Karamanlıca olarak, 1879 yılında 11 adet kitap ve risale, toplam 21.195 baskı yaparken, 1880'de 8 adet kitap ve risale, 13.890 baskı yapmıştır. Aynı yıl Rumca olarak da 6 adet kitap ve risale, 6.500 baskı yapmıştır. 1885'de ise Karamanlıca olarak 12 adet kitap ve risale 20.650 baskı yapmıştır. 1889'da yine Karamanlıca olarak 10 adet kitap ve risale 10.642 adet baskı yaparken, 3 adet Rumca kitap da 6.000 adet baskı yapmıştır. Amerikan Board misyoner matbaasının Malta'da 1822'de açılış tarihinden İzmir ve İstanbul'da 1881 yılına kadar verdiği hizmetlerde 725 kitap, broşür, risale vb. yayınlanmıştır. Bu yayınlardan 141 adedi Rumca, 32 adedi de Karamanlıca olarak yapılmıştır. Rumca yapılan yayınların toplam yayın içindeki yüzdesi %19 iken, Karamanlıca yayınların yüzdesi %4 olarak gerçekleşmiştir⁴³.

Aynı yıllarda yayın çalışmalarında gözlenen hareketliliğin yanı sıra Rumların yaşadığı yerlerde İstanbul'a bağlı olarak yeni istasyonlar da açılmaya başlanmıştır. 1853 yılından sonra İzmit, Bursa, Adapazarı ve Edirne misyonerler tarafından tamamen işgal edilmiştir. Bursa yakınlarındaki Rum köyü Demirtaş, Kayseri, Talas (1854) ve Merzifon'a (1852) bu dönemde istasyon kurulmuştur⁴⁴. Buradaki hizmetlerde her ne kadar Ermeniler ön plana alınmışsa da Rumlara büyük oranda hizmetler verilmiştir. 1850'li yıl-

⁴¹ Kiskira, **a.g.m.**, s.70-71.

⁴² Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.88.

⁴³ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.145-147.

⁴⁴ Grabil, **a.g.e.**, s.15; **Centennial**, s.58.

lardan itibaren Anadolu'daki Rumlar arasında çalışmaların artması, Rumca bilen elemanlara duyulan ihtiyacı artırmış ve 1851 yılında, daha önceden Kıbrıs ve Bursa Rumları arasında çalışan misyoner D.Ladd İstanbul'da bu işleri düzenlemek için görevlendirilmiştir. Yine daha önceden İzmir, Manisa gibi Anadolu'nun farklı yerlerinde görev yapan misyonerler Riggs, H.Van Lennep ve Brooks da İstanbul'da Rumlar arasında yürütülecek çalışmalarda görevlendirilmiştir⁴⁵. Bütün bunlara rağmen 1876 yılına kadar Anadolu'daki Rumlar için düzenli ve sürekli bir hizmet sağlanamamıştır.

Ancak XIX. yüzyılın son yirmi yılına girildiğinde çalışmalar daha hızlı ve verimli neticeler vermeye başlamıştır. Anadolu'da Rumlar arasında yürütülen bu faaliyetlerin neticesinden son derece memnun olan Amerikan Board, 1880'lerin başında Ermeniler arasında yürütülen faaliyetleri yavaşlatarak, Osmanlı topraklarındaki diğer topluluklarla beraber Anadolu'daki Rumlar üzerinde yoğunlaşma kararı almıştır⁴⁶. Bu kararın neticesinde 1885 yılında Rumlar arasında yürütülen çalışmalar sonucunda bir yerli Rum liderliğinde *Rum İncil Cemiyeti (The Greek Evangelical Alliance)* organize edilmiştir. Hareketin lideri Amerika'da eğitim gören Dr.George Constantine'dir. Bu organizasyon Rumların misyonerlerle işbirliği içine girme isteğini artırmış ve etkisini Karadeniz kıyılarında Ordu'ya kadar göstermiştir⁴⁷. Bütün bunların etkisiyle Protestan Rumlar da 1887 yılında İstanbul'da Peder Kazakos'un ruhanî önderliğinde az sayıda üyeyle Rum Kilisesi'nde örgütlenmişlerdir⁴⁸. Bu örgütlenmenin ardından 1900'lerin başlarında İstanbul'da her Pazar günü üç ayrı merkezce Rumlara dinî hizmet veren servisler kurulmuş ve İzmir'de Rumlar arasında yürütülen dinî faaliyetlere daha bir önem verilmiştir⁴⁹.

Bu faaliyetler içerisinde dikkat çeken hususlardan biri, 1830'lu yılların sonundan itibaren Rumların misyonerlere karşı göstermiş oldukları sert tepkidir. Ancak bu tepkiler 1850'li yılların başından itibaren yumuşamaya başlamıştır. Bu yumuşamanın etkisiyle, her ne kadar Ermeni toplumu ile kıyaslandığında Rumlar arasında fazla rağbet görmese de, misyonerlerin yürüttüğü dinî faaliyetler ve bununla birlikte yayın çalışmaları verimli hale gelmiştir. Bu verimliliğin en büyük sebebi Amerikan Board misyonerlerinin kurdukları okullar ve bu okullarda Rum halkının gördüğü eğitim faaliyetleridir. Osmanlı Devleti bu dönemde eğitim alanında, sadece Rum halkı için

⁴⁵ *Centennial*, s.58, 180-186; Kiskira, *a.g.m.*, s.68, 77.

⁴⁶ Strong, *a.g.e.*, s.385.

⁴⁷ *Centennial*, s.37.

⁴⁸ *Centennial*, s.58; Kiskira, *a.g.m.*, s.77

⁴⁹ Strong, *a.g.e.*, s.405.

değil, Türkler dahil olmak üzere bütün herkes için yeterli hizmet veremez duruma gelmiştir. Rumların kendi cemaat okulları da hemen hemen aynı durumdadır. Amerikan Board misyonerleri ise 1820'li yıllardan itibaren eğitim alanında Osmanlı vatandaşının karşısına son derece gelişmiş bir eğitim anlayışı ile çıkmıştır. Rumlar eğitim alanında sunulan bu hizmetlerden yararlanmak için fazla tereddüt etmemişler ve çocuklarını bu okullara göndermenin hem eğitim açısından hem de toplumsal anlamda önemini ve sağladığı yararları görmüşler, Amerikan Board misyonerlerince kendilerine sunulan paralı eğitim imkânlarını değerlendirmişlerdir⁵⁰.

Misyonerler tarafından açılan bir çok okulda Rum öğrenciler ya çoğunluğu oluşturmuşlar ya da farklı topluluklardan öğrencilerin çoğunlukta bulunduğu okullarda onlarla birlikte misyonerlerce verilen eğitimden nasiplerini almışlardır. Mekatib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği İdaresi'nin 27 Mart 1902 tarihinde hazırladığı Osmanlı topraklarındaki Amerikan Board okullarını bir çizelge⁵¹ halinde gösteren defterde Adana, Tarsus, İzmir, Ödemiş, Manisa, Kayseri, Talas, Bağçecik ve Merzifon'da yer alan Amerikan Board okullarında öğrencilerin çoğunluğunun, Ermenilerle beraber Rumlardan teşkil ettiği görülmektedir⁵². Bir çok milletten öğrencinin öğrenim gördüğü İstanbul'daki Amerikan Board okullarında özellikle de Robert Kolej'de ise çoğunluğu teşkil etmeseler bile, Rum öğrenciler misyonerlerce verilen kaliteli ve çağdaş eğitimden faydalanmışlardır⁵³. Eğitim alanında Amerikan Board misyonerlerinin Osmanlı topraklarında yaşayan Rum toplumuna hizmet verdiği yerler sadece Anadolu ile sınırlı kalmamıştır. Beyrut vilâyeti içerisinde faaliyet gösteren Amerikan Board okullarına, bazı yerlerde çoğunluğu oluşturacak, bazı yerlerde ise başka milletlerle birliktelik oluşturacak şekilde bir çok Rum öğrenci kayıt yaptırmıştır⁵⁴.

Merzifon Anadolu Koleji, Rumlar ve Pontusçuluk Faaliyetleri

XX. yüzyıla girilmesinden itibaren, Amerikan Board'un Rumlar arasında yürüttüğü çalışmalar hareketlenmiş, büyük oranda bu çalışmaların da etkisiyle Rumlar Türkler aleyhine düşmanca hareketler içerisine girmeye

⁵⁰ Augustinos, **a.g.e.**, s.196.

⁵¹ Bu konu üzerinde tarafımdan çalışılmaktadır.

⁵² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Tasnifi, Yıldız Resmî Maruzat Evrakı, **Belge Nu: 122/88**.

⁵³ Barton, **a.g.e.**, s.197.

⁵⁴ **a.g.vesika.**

başlamışlardır. Bu hareketliliğin en ateşli şekilde yaşandığı yer, Anadolu'nun Karadeniz kıyıları olmuştur. Bilindiği üzere, Merzifon'da bulunan Anadolu Koleji, bu dönemde Rumlara hem fikrî hem de fiilî alanda en çok destek veren Amerikan Board okulu olmuştur.

İlk olarak Amerikan Board misyonerlerinin 1851 yılında geldiği ve istasyon açtığı Merzifon'da, misyoner eğitiminin temelleri 1865 yılında atılmıştır. 1864 yılında Cyrus Hamlin'in Bebek'teki okulu, İstanbul'dan Merzifon'a taşınmış ve Merzifon Ruhban Okulu olarak bir yıl sonra eğitimine başlamıştır. Aynı yıl misyonerler, 1845 yılında İstanbul'da kurulan kız okulunu da Merzifon'a taşıyarak faaliyete geçirmişlerdir⁵⁵.

1880'lerin henüz başında, buradaki orta dereceli kız okulunun ve Ruhban Okulu'nun eğitim seviyesinin oldukça ilerlemesi, buradan mezun olacak öğrencilere eğitim verecek bir kolej ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. 1883 yılında Charles Chapin Tracy başkanlığında, hepsi Ruhban Okulu öğretim kadrosunda yer alan George F. Herrick, John F. Smith, Edward Riggs Anadolu Koleji'nin esasını teşkil edecek olan Harbinger Yüksek Okulu'nu dört erkek öğrenci ile açmışlardır. Bu okulda verilen eğitim ve buradan mezun olan öğrenciler, 8 Eylül 1886'da, herhangi bir binası, kampusu ve donanımı olmayan Merzifon Anadolu Koleji'nin eğitime başlamasının⁵⁶ temelini teşkil etmişlerdir. Açılan bu kolejin kuruluş sözleşmesi Amerika'da Massachusetts Eyaleti'nce 14 Mart 1894 yılında onaylanmasına rağmen, Osmanlı hükümeti tarafından bir fermanla Amerikan okulu olarak resmen kabulü 14 Nisan 1899 tarihinde⁵⁷ mümkün olmuştur.

Dewey 10'luk sisteme göre düzenlenmiş 10.000 kitaptan⁵⁸ oluşan bir kütüphaneye, Prof. Manisacıyan tarafından kurulan ve 7000'den fazla türü içeren bir botanik ve zooloji müzesine⁵⁹ sahip olan okul, batı bölgesinin basın-yayın ve propaganda teşkilâtının da merkezi haline gelmiştir.

⁵⁵ George E.White, **Adventuring With Anatolia College**, Grinnell-Iowa, s. 10.

⁵⁶ White, **a.g.e.**, s. 12; Stone, **a.g.e.**, s.185.

⁵⁷ White, **a.g.e.**, s. 37; Stone, **a.g.e.**, s. 187; Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.194; Tozlu, **a.g.e.**, s. 91.

⁵⁸ Bilal Şimşir, "Tarihte Ermeni Terörü ve Sivas Vilayeti", **Uluslar arası Terörizm ve Gençlik Sempozyumu Bildirileri**, Sivas 1986, s.94. White, 1890'da Kolej'e geldiği yıl 2000 olarak verdiği kitap sayısının 1914'de 10.000 ulaştığını, ayrıca 40 tane de süreli yayının geldiğini belirtmektedir. White, **a.g.e.**, s.17, 75.

⁵⁹ Stone, **a.g.e.**, s.192-193; Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.196; İlhan Tekeli-Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, TTK Yayını, Ankara 1993, s.117; Necmettin Tozlu, **Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar**, Akçay Yayınları, Ankara 1991, s.94.

1908'den sonra eski ana binanın iki küçük kulesi, baskı için özel olarak hazırlanmış ve bir grup Rum talebe, Merzifon'da basılan ilk gazeteyi yazmaya, basmaya, yönetmeye ve dağıtmaya başlamışlardır. Bu konuda okulun hocaları yardım, idare ve gözetim çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Ayrıca *Pontus* adlı dergiyi de aynı dönemde yayınlamışlardır⁶⁰. Hemen bunun peşinden Ermeniler de diğer küçük kulede aynı şekilde çalışmaya başlamışlar ve baskılarının her sayısından birer nüshanın hükümet yetkililerince arşivlendiği aylık bir aile dergisini yayına hazırlamışlardır⁶¹.

Merzifon Anadolu Koleji, her ne kadar Ermenilere hizmet vermek için açılmışsa da, asıl kaynağını Ermenilerle birlikte Rumlar arasında bulmuştur. Okulun açıldığı yıllarda, kuruluş amacına uygun olarak, öğrencilerin çoğunluğunu Ermeniler teşkil etmişlerdir. Ancak ilerleyen yıllarda bu durum Rumlar lehine gelişme göstermiştir. Bazı yıllarda okulda eğitim gören öğrencilerin sayısı incelendiğinde karşılaştığımız durum bunu onaylar niteliktedir. 1898 yılında okula 55 Rum, 191 Ermeni öğrenci kayıt yaptırırken⁶² 1913-1914'de bu sayı 200 Rum, 160 Ermeni, 40 Rus ve 25 Türk öğrenci olarak değişmiştir⁶³.

Rum öğrenciler verilen eğitimin yanı sıra, okuldaki çok zengin ve çeşitli sosyal ve kültürel faaliyetlerden de yararlanmışlardır. Bu faaliyetlerin en önemlisi, okulda ders veren misyonerlerin de desteği ile, öğrenciler tarafından kurulan kulüplerdir. Rum öğrenciler, 1904 yılında Pontus Kulübü'nü, yine aynı yıl Yunan-Rum İdman Kulübü'nü ve 1907 yılında da Rum İrfan Kulübü'nü kurmuşlardır⁶⁴. Bu kulüpler sadece okulda kayıtlı Rum öğrencilere hizmet etmekle kalmamış, Amerikan Board misyonerlerinin, okulun tatil olduğu dönemlerde bizzat ev ev dolaşarak, Hristiyan Ermeni aileleri arasında yaptıkları gibi, Rum ailelerine hizmet ulaştırma gayretlerini, kış aylarında düzenledikleri gece eğlenceleriyle desteklemişlerdir. Bu gecelerde yöredeki Rum halkına da ulaşmayı, onların da ilgisini ve desteğini çekmeyi başarmışlardır⁶⁵.

Merzifon Anadolu Koleji çatısı altında faaliyet gösteren bu kulüpler, Rum öğrencilere, okulda verilen eğitim yoluyla aldıkları teorik bilgileri uy-

⁶⁰ Mustafa Balcıoğlu, **Belgelerle Millî Mücadele Sırasında Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu**, Yüksek Öğretim Kurumu Matbaası basımı, Ankara 1991, s.64.

⁶¹ White, **a.g.e.**, s.66-67.

⁶² Stone, **a.g.e.**, s.187.

⁶³ White, **a.g.e.**, s.76; Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.194.

⁶⁴ ATASE Arşivi, İ.S.H., Klasör Nu:2471, Dosya Nu:1-A-45, **Fihrist Nu:14, 14-1, 14-2**.

⁶⁵ Stone, **a.g.e.**, s.192; Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.196; Tozlu, **a.g.e.**, s.94.

gulamaya koyma imkânı sağlamıştır. Uygulama alanlarından en hareketlisi Pontus Kulübü olmuştur. Bu kulüp, Merzifon Amerikan Koleji'nde mevcut Rum öğrencilerini, Maarif Kulübü öğrencileriyle birleştirip kaynaştırmak amacıyla Pontus adı altında Orfeas isimindeki müzik kulübünü de kapsamak üzere bir dernek kurulmasıyla⁶⁶ ortaya çıkmıştır. Ancak bölgede, ilk Pontus Kulübü'nün ne zaman kurulduğu hakkında bazı farklı bilgiler bulunmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk, Karadeniz kıyısında eski Yunanlılığın diriltilmesi için çalışan bir Rum topluluğunun 1840 yılından beri var olduğunu, ilk Pontus toplantı ocağının da İnebolu'da halkın *Manastır* dediği bir tepede kurulduğunu belirtmektedir⁶⁷. İnebolu'daki Pontus Kulübü, Merzifon Anadolu Koleji'ndeki Rum Pontus Kulübü ile aynı tarihte, 1904 yılında Rum asıllı ABD'li bir papaz olan Klematyos tarafından kurulmuştur⁶⁸.

Merzifon Anadolu Koleji'nde kurulan Pontus Kulübü, 1908 yılından itibaren yeni şubeler açılarak genişletilmiştir. Samsun'da Müdafa-i Meşruta ve daha sonra da Mukaddes Anadolu Rum Cemiyetleri'nin kurulmasıyla başlayan genişleme sürecinde, Batum'dan İnebolu'ya kadar, Karadeniz bölgesi içerisinde birçok şubeler açılmıştır⁶⁹. Pontus Cemiyeti bir taraftan Anadolu'da teşkilât çalışmalarını genişletirken diğer taraftan da Yunanistan'da kurulmuş olan *Asya-yı Suğra Teşkilât-ı Merkeziyesi (Küçük Asya Merkez Teşkilâtı)* ile de işbirliği içine girmiştir⁷⁰. Her ne kadar Rumların bu şekilde teşkilâtlanmalarının amacı, Merzifon Amerikan Koleji bünyesindeki Pontus Kulübü başkanının 1908 yılında Samsun'daki Teceddüt ve İhya Cemiyeti'ne (Yenilenme ve Canlanma Derneği) gönderdiği mektupta, "*vatanın değişik yerlerinden gelip eğitim gören, bu okul içerisindeki öğrencilerin birbirlerine karşı yakınlaşma ve kardeşliğini sağlamak ve eğitim ve öğretim sayesinde onların ruhî ve bedenî kuvvetlerini olgunlaşma gayesine sevk ve ulaştırmaktan ibarettir*" diye açıklansa da, aynı mektubun sonunda korkusuzca kullanılan "*yaşa Yunan, yaşa kurtuluş*" ibareleri⁷¹ asıl amacın, Trabzon, Giresun, Ordu, Canik, Sinop, Gümüşhane, Karahisar-ı Şarkî, Tokat, Amasya, Çorum ve Yozgat sancaklarını, Erzincan sancağının Refahiye ve Kuruçay kazalarını, Kastamonu vilâyetinin Tosya ve Taşköprü kazalarını tamamen; Erzurum vilâyeti, İspir ve Bayburt kazalarını; Sivas vilâyeti,

⁶⁶ Yılmaz Kurt, **Pontus Meselesi**, TBMM Yayını, Ankara 1995, s.152.

⁶⁷ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk Söylev 1920-1927**, C.II, TTK Yayını, Ankara 1989, s.837.

⁶⁸ Balcıoğlu, **a.g.e.**, s.64

⁶⁹ Kurt, **a.g.e.**, s.51.

⁷⁰ Kurt, **a.g.e.**, s.51; Ali Güler, **Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü**, Ocak Yayınları, Ankara 1999, s.121.

⁷¹ Kurt, **a.g.e.**, s.154.

Koçgiri (merkez), Hafik, Yenihan ve İnebolu kazalarını kısmen içine alan bölgede bağımsız bir Pontus Cumhuriyeti kurmak⁷² olduğunu doğrulamaktadır.

Merzifon Anadolu Koleji'nde Pontus Kulübü tarafında bu gelişmeler yaşanırken, kendi ifadeleriyle amaçları hemcinslerini Yunanlılığa has bir surette terbiye etmek olan Rum İrfanperver Kulübü ve Pontus İdman Kulübü faaliyetlerini aynı çatı altında yürütmek için kendilerine yeni bir merkez aramaya başlamışlardır. Kutsal savaşlarını daha serbest ve daha uygun bir kanala yönleltebilmek için yeni bir merkezin sağlanması kesin olarak gerekmektedir. Bu yeni merkez de, iki derneğin arzuları üzerine Merzifon Anadolu Koleji tarafından bağış yoluyla bir arsa verilmesiyle sağlanmıştır. Arsanın temininden sonra, bu arsa içerisinde bir binanın kurulması için yardım toplanması girişimleri başlatılmıştır. 1909 yılında başlayan bu hareketin amacı, bu iki kulübe iyi bir düzen ve tertip vererek, Pontus Cumhuriyeti'ni kurmak için Türklere karşı isyan eden Rum çetelerinin teşkilât altına alınmasını sağlamaktır⁷³. Ancak 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Rumlar, Merzifon Anadolu Koleji'nde yürüttükleri bu çalışmaları, 10 Mayıs 1916'dan itibaren bir süre askıya almak zorunda kalmışlardır. 5 Mayıs 1916 tarihinde Sivas, Erzurum, Trabzon, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ vilâyetleri ve Canik mutasarrıflığına gönderilen bir yazı ile savaş nedeniyle okul ve hastahane gibi orduya lâzım olan müesseselerin kullanmasının gerekliliği vurgulanmış, bu gereklilikten dolayı vilâyetler dahilindeki Amerikan müesseselerinden asker iskânı ve hastahane itti hazı suretiyle istifade edilmesi için, bu kuruluşlarda bulunan Amerikan vatandaşlarının vilâyet dışına çıkarılarak, İstanbul'a gönderilmeleri istenmiştir. Bu yazı üzerine 10 Mayıs 1916 tarihinde Merzifon'daki Anadolu Koleji yetkililerine, kolej ve hastane binalarına, asker iskânı ve hastane olarak yararlanmak için askeriye tarafından el konulacağı tebliğ edilmiş, Merzifon Anadolu Koleji'nde bulunan Amerikan vatandaşları şahsî eşyalarından arzu ettiklerini beraberlerinde, arzu ettiklerini de Kolej müzesinde Osmanlı hükümetinin himayesine bırakarak 16 Mayıs 1916 tarihinde İstanbul'a hareket etmişlerdir⁷⁴. Böylece bir müddet Merzifon Anadolu Koleji'nin faaliyetleri askıya alınmıştır.

Fakat 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'nin imzalanması Anadolu'da Rumları tekrar umutlandırmıştır. Merzifon Anadolu Koleji'nin savaş nedeniyle kapatılmasından sonra burada kalan Mr. ve Mrs. Getchell,

⁷² Balcıoğlu, **a.g.e.**, s.63-64.

⁷³ Kurt, **a.g.e.**, s.125-126.

⁷⁴ ATASE , B.D.H., Klasör Nu:2932, Dosya Nu: 561, **Fihrist Nu: 2, 2-4, 2-11.**

Miss Willard, Miss Gage (Temmuz 1918’de ölmüştür) ve Miss Zbinden, Mütareke’nin imzalanmasından sonra tekrar okul binalarını faaliyete geçirme çalışması içine girmişlerdir. Bu arada 16 Şubat 1919 tarihinde Yakın Şark Muavenet Heyeti (Near East Relief), New York’tan İstanbul’a doğru yola çıkmıştır. Bu heyetin beş üyesi Amerikan Board’ın Merzifon istasyonunda çalışan misyonerlerden teşkil edilmiştir. İstanbul’a gelen Heyet’in Mr.Pye başkanlığında Merzifon’a tayin edilen üyeleri 14 Mart 1919’da buraya ulaşmışlar ve Merzifon Anadolu Koleji binalarına yerleşmişlerdir⁷⁵. Hemen ardından 30 Mart 1919’da akşam vakti Samsun’dan Merzifon’a gelen atmış kadar İngiliz askeri de Merzifon’a girmişlerdir. Merzifon’u işgal eden İngiliz kuvvetleri, Kara Mustafa Paşa İlkokulu’nu karargah yapmışlar⁷⁶ ve 28 Eylül 1919 tarihine kadar burada kalmışlardır⁷⁷.

Askerlerin başında bulunan Solter isimindeki İngiliz subayı ve arkadaşları Amerikan Koleji öğretmenlerinden, aynı zamanda Yakın Şark Muavenet Heyeti üyelerinden Mr. Getchell’in hanesinde misafir olmuşlardır. Ertesi günü sabah otomobille hükümet konağına giden Solter, hiçbir makamı dikkate almadan ve kimseye haber vermeden Osmanlı bayrağını indirerek İngiliz bayrağını asmış ve kaymakamlık odasına girmiştir⁷⁸.

Rumları harekete geçiren bütün bu olaylar, Dokuzuncu Ordu Kıtaat Müfettişi Mirliya Mustafa Kemal’in de dikkatinden kaçmamış ve 5 Haziran 1919’da Harbiye Nezareti’ne, Merzifon’daki İngiliz subayları ile Amerikan memurlarının gerek Merzifon ve gerek Gümüşhacıköy kazası Rumlarıyla pek sıkı bir münasebette bulunduklarını, bu münasebetten dolayı da Rumların çok yüz bulduklarını, bu gelişmelerin göz ardı edilmemesi gerektiğini rapor etmiştir⁷⁹.

Bu gelişmeler yaşanırken 6 Eylül 1919’da, mezuniyetine çok az bir zaman kala 1916’da askere çağrılan, Timotheus M. Papadopoulos adlı öğrencinin diploma töreni ile Anadolu Koleji’nde eğitime tekrar başlanmış, çoğunluğunu Rumların oluşturduğu, altısı okul öncesi olmak üzere toplam yüz atmış altı öğrenci de kaydedilmiştir⁸⁰. Fakat kapılarını yeni açan okul binaları, bu dönemden sonra eğitim faaliyetlerinin yanı sıra hem bölgede

⁷⁵ U.S.A.National Archive Microfilms, **File Number: 867.4016/433**. Bir nüshası kütüphanemdedir.

⁷⁶ Aziz Taşan, **Dün’den-Bugün’e Merzifon**, İstanbul 1979, s.40.

⁷⁷ Vehbi Cem Aşkun, **Kurtulan Merzifon**, Balıkesir 1956, s.32, 51.

⁷⁸ ATASE , İ.S.H.-3, **Kutu: 88, Gömlek:194**.

⁷⁹ ATASE, İ.S.H. 5, **Kutu Nu: 206, Gömlek Nu: 28**.

⁸⁰ U.S.A.N.A.M., **a.g.vesika.**

yürütülen komitacılık teşkilâtının merkezi hem de silah deposu olarak kullanılmışlardır. Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal tarafından 10 Haziran 1919 tarihinde Havza'dan Harbiye Nezareti'ne yazılan şifrede Merzifon Anadolu Koleji'ne eşya sandıkları getirildiği, üzerlerinde *Ottoman American* markalarının görüldüğünden bunların silah olabileceğinin tahmin edildiği ifade edilirken, Merzifon'da komitacılık teşkilâtıyla uğraştıkları zannedilen dört İngiliz zabitanın Amerika Koleji'nde toplanmasının, Koleji müzakerat ve teşebbüsat merkezi kabul ettikleri şüphesini uyandırdığı⁸¹ beyan edilmiştir. 3 Temmuz 1919 tarihiyle gönderilen yazıda ise artık şüpheler yerini gerçeğe bırakmış ve Merzifon'da Amerikalıların ve İngilizlerin sıkı bir münasebet içinde oldukları ve işbirliği yaptıkları, Koleje Samsun üzerinden sandıklarla Kolejin eşyası namıyla eşyalar geldiği, yapılan tahkikatlar neticesinde bunların silah olduğunun anlaşıldığı rapor edilmiştir⁸².

İngiliz askerleri, Anadolu Koleji'ndeki misyonerler ve Rumlar arasındaki bu sıkı münasebet, ilerleyen aylarda farklı bir boyut kazanmıştır. Anadolu'da Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışından itibaren, siyasî arenada Türkler lehine büyük ilerlemeler kaydedilmiş ve 9 Aralık 1920 tarihinde 3. Kolordu'nun lağvedilmesiyle kurulan Merkez Ordusu⁸³, Karadeniz kıyısında, Pontusçuluk hareketine karşı etkili tedbirler almaya başlamıştır. Tokat'da Lazurus adlı bir Rumun evinde yapılan aramada Pontus ibareli belgeler, Merzifon Anadolu Kolejleri adıyla Kantarcıoğlu tarafından yazılmış beş broşür, Pontus okulları ile Merzifon Amerikan Koleji'nin birleştirilmesine dair Amerikalılarla ortaklaşa yapılan bir yönetmelik ele geçirilmiştir⁸⁴.

Lazurus'un evinde ele geçirilen belgeler, Merzifon Anadolu Koleji üzerindeki dikkatleri bir kat daha artırılmıştır. Bu arada Kolej'de faaliyet gösteren Rumlar da gelişmelerden kaygı duymaya başlamışlar, faal haldeki Pontusçuların tevkif edilmeye başlanması üzerine de, Anadolu Koleji'nin Türkçe öğretmeni Zeki Efendi'yi, ihbarda bulunduğu zannıyla Kolej'in aranmasından iki gece evvel öldürmüşlerdir. Zeki Efendi'nin öldürülmesi, Ankara Hükümeti'nin dikkatlerini bu kolej üzerinde yoğunlaştırmış ve Merkez Ordusu'na Merzifon'da bulunan Amerikan müesseselerinde arama yapmak için izin verilmiştir. 16 Şubat 1921 tarihinde Merzifon Amerikan Hastane ve Koleji, Beşinci Fırka Kumandanı dahi hazır olduğu halde aranmıştır. Aramalar sırasında silâh ve cephane bulunamamış ise de Kolej dahilinde

⁸¹ ATASE, İ.S.H. 3, Kutu Nu: 89, Gömlek Nu: 35.

⁸² ATASE, İ.S.H. 5, Kutu Nu: 206, Gömlek Nu: 59.

⁸³ Balcıoğlu, a.g.e., s.10.

⁸⁴ ATASE, Kalsör Nu:2571, Dosya Nu:1-A-45, Fihrist Nu: 15.

1904 tarihinde kurulduğu tespit edilen Pontus Kulübü, yine aynı yıl kurulmuş olan Yunan-Rum İdman Kulübü ve 1907 yılında kurulan Rum İrfan Kulübü'nün varlığı tespit edilmiştir. Pontus Kulübü'nün nizamnamesi, mühürleri, Yunan bayrakları, kurulması düşünülen Pontus Cumhuriyeti'nin sınırlarını gösteren ve üzerinde *Pontus* yazılı harita, fotoğraflar, Pontus armaları ve bazı önemli belgeler ele geçirilmiştir. Ele geçirilen nizamnamenin tercüme edilmesi sonucunda Kulübün, Rumları Yunan emellerine hizmet ve Pontus Hükümeti'nin kurulmasına teşvik eden çok zararlı bir müessese olduğunun ortaya çıkması üzerine hemen kapatılarak, Rum olan başkanı ve idare heyeti üyeleri tevkif edilmiş ve Amerikalı olanların ise sadece ifadeleri alınmıştır⁸⁵. Kolej kapanmış, binaların ve eşyaların korunması için hükümetin seçimi sonucu birisi evli diğeri bekar olmak üzere iki erkek, bir kadın Amerikan Board misyoneri seçilmiş, geriye kalan diğer yirmi dokuz kişi 22 Mart 1921'de Merzifon'u terk etmiştir⁸⁶. Pontusçular da tutuklu olarak Amasya'ya gönderilmiştir. Amasya'da tutuklu bulunan Pontusçu Rumların aileleri Pontusçu eşkıya tarafından Samsun'a gönderilmişler ve onlardan aldıkları talimatlar üzerine şehirde bulunan American Tobacco Co. Şirketi'nin memurları ile sıkı bir temas içine girmişlerdir. Ailelerin Amerikalılarla içine girdikleri bu temas, memlekette her gün Ankara Hükümeti'ne bir tepki olarak, şiddetli propagandaların yapılmasına, İslâm ve Hristiyan topluluğun bu hareketlerin şiddetine kapılmasına sebep olmuştur⁸⁷.

Amasya'da tutuklu bulunan Pontusçulardan, 12 Eylül 1921 tarihinde İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanan Kolej'deki kulübün başkanı Kuyumcuoğlu Therlides, üyelerinden Haralambos, Yorgi, Anastas, Simon ve Pavlos Yunan amaçları doğrultusunda eğitim yaptırdıkları, otoriteye karşı gelmek için üye kaydettikleri ve Zeki Bey'in katlinde rol oynadıkları için idamlarına karar verilmiştir⁸⁸.

Bütün bu gelişmelere okul müdürü George White, çok farklı bir pencereden bakmaktadır. Karadeniz'in güney kıyılarında nüfusun eskiden beri Rum olduğunu, hatta buradaki Rum nüfusun Ermeni nüfustan da fazla olduğunu, Rumlar arasında Helen Krallığına karşı sempati duyulduğunu, ancak isyan yönünde herhangi bir harekete girişeceklerine ya da böyle bir hareket içinde olduklarına inanmadığını belirten White, 12 Şubat'ta öldürülen Türkçe öğretmeni Zeki Bey'in katillerinin Türkler olduğuna şüphesi olmadığını,

⁸⁵ ATASE, Kalsör Nu:2571, Dosya Nu:1-A-45, **Fihrist Nu:14**.

⁸⁶ U.S.A.N.A.M., **a.g.vesika**.

⁸⁷ ATASE, Kalsör Nu:2571, Dosya Nu:1-A-45, **Fihrist Nu:41**.

⁸⁸ Balcıoğlu, **a.g.e.**, s.86-87.

bu olay sonucunda tutuklanan dört öğretmen ve iki öğrencisinin *Pontus* siyasî hareketinin içinde olmalarından dolayı böyle bir harekete maruz kaldıklarını belirtmektedir⁸⁹.

White, Amerikan Board'ın Boston'daki merkezine yazdığı raporlarında, okulun bünyesindeki kulüplere verilen isimleri ve amaçlarını: “Okulumuzun farklı milliyetlere ve dillere mensup öğrencileri kendi edebî kulüplerini kurmuşlardır. Amaçları kendi ana dillerini öğrenmekti. Yaklaşık yirmi yıl önce Rumlar *Pontus Kulübü* adıyla bir kulüp kurdular. Bu ismi vermele-
rinin sebebi, yörenin eski zamanlarda *Pontus* ismiyle anılmasıdır⁹⁰” diyerek, oldukça masumane ifadelerle açıklamaya çalışmıştır. Aynı raporda White'ın aramalar sırasında ele geçirilen, üzerinde *Pontus* yazan harita için, “*Şikago'da birkaç yıl önce, eski zamanlarda Roma İmparatorluğu eyaletle-
rini göstermek için basılmıştı. Fakat Türkçe gazeteler, Kolejde Hellenik Krallığa Pontus eyaletinin eklendiğini gösteren haritalar bulunmuştur diye yazdılar*⁹¹” şeklindeki ifadeleri ise ilgi çekicidir.

Ancak Merzifon'daki Amerikan müesseselerinin aranmaları sırasında Rum ve Ermeni katillerinin Avrupa'ya kaçırılması hakkında Kolej müdüriyeti ile Samsun Amerikan temsilcisi arasında cereyan eden muhaberat evrakının⁹² dahi bulunması Merzifon Anadolu Koleji'nde Rumlar arasında yürütülen faaliyetlerin, Kolej müdürü White'ın anlattığı kadar masumane olmadığını ortaya koymuştur.

Merzifon Anadolu Koleji'nde görev yapan misyonerlerin Rumlar lehine yaptıkları çalışmalar, okulun kapatılmasından sonra bölgede başlayan Rum göçleri sırasında da devam etmiştir. Ankara Hükümeti kendini düşmanlarından savunmak amacıyla, Yunan donanmasının 9 Haziran 1921 tarihinde İnebolu'yu bombardıman etmesi ve karaya asker çıkarma ihtimalinin artması üzerine Karadeniz kıyılarını savaş alanı ilân etmiştir. 26 Haziran 1921 tarihinde de düşmanın kıyıya asker çıkarması sırasında kendisine yardımcı kuvvet bulmasını önlemek ve kıyıları korumakla görevli müfrezelerin arkalarını emniyet altında bulundurmak için bölgedeki on beş-elli yaş arası eli silah tutan Rumların iç kısımlara taşınmasına karar vermiştir. Yine bu çerçevede, vaktiyle bölgede Rum çoğunluğu oluşturmak emeliyle, Samsun Rum Metropolitliği'nde kurulmuş olan Göçmenler Komisyonu tarafından

⁸⁹ U.S.A.N.A.M., **File Number:867.4016.440.**

⁹⁰ U.S.A.N.A.M., **File Number:867.4016/431.**

⁹¹ U.S.A.N.A.M., **a.g.vesika.**

⁹² ATASE, Kalsör Nu:2571, Dosya Nu:1-A-45, **Fihrist Nu:14.**

Rusya'dan ve Anadolu'nun iç kısımlarından getirilip yerleştirilmiş olan Rumlar memleketlerine geri gönderilmiştir⁹³.

Bu gelişmeler, Merzifon Anadolu Koleji'nde görev yapan insanların şahsî notlarında ve merkezlerine verdikleri raporlarda büyük yer tutmuştur. Bu raporlarda Ankara Hükümeti suçlu gibi gösterilmek istenmiş ve Amerikan kamuoyunun dikkati bölgedeki Rumlar üzerine çekilmeye çalışılmıştır. Türkiye'de Amerikan Board misyoner örgütünün veznedarı olarak bulunan Dr.W.W.Peet şahsî notlarında 1921 yılının 23 Haziranı ve onu takip eden günlerde Merzifon'da erkeklerin göçe zorlanmasından sonra geride kalan kadın ve çocuklara katliam uygulandığından bahsederek, Ankara Hükümeti tarafından bu olaylara karşı bir şey yapılmadığını, haberdar edildiklerinde de olayı çetelerin yaptığını söyleyerek işin içinden çıktıklarını ifade etmiştir⁹⁴.

Merzifon Anadolu Koleji'nde uzun yıllar hocalık yapmış olan ve daha sonra Yakın Şark Muavenet Heyeti'nin bir üyesi olarak New York'ta bulunan J.P.Xenides hazırladığı raporunda, Rumların zulüm ve haksızlıklara uğradığını uzun uzun anlattıktan sonra, Ankara Hükümeti tarafından Rumların Anadolu içlerine göç ettirilmelerini daha önceden tasarlanmış bir olay gibi göstermeye çalışmıştır. Bunu kanıtlamak için de 1915 baharında Ermeniler tehcir edilirken, ileri gelen bir Türk memurunun kendisine, “*bu bölgede **kali-mera, Pari-louis**⁹⁵ seslerinin duyulmayacağını, şimdi Ermenilerin gittiğini Rumların da zamanının geleceğini*⁹⁶” söylediğini beyan etmiştir. Bu olay, Anadolu Koleji müdürü George E.White'ın, Washington'a yazdığı bir mektupta, Türklerce 1915'de Anadolu'da Ermenilere uygulanan olayların aynısının şimdi Rumlara yapılmak istendiği⁹⁷ şeklinde ifade edilmiştir.

Merzifon Anadolu Koleji'nde görevli misyonerlerin Rumlar lehine içine girdikleri bu faaliyetler, aynı bölgede başka görevlerde bulunan Amerikalılar tarafından da desteklenmiştir. 1920-1921 yılları arasında Yakın Şark Muavenet Heyeti'nin Harput kolunun bir üyesi olarak Anadolu'da Samsun-Merzifon-Sivas-Kayseri-Ulukışla-Harpur arasında otomobil taşımacılığı görevi ile bulunan Mr. Stanley E. Hopkins, Anadolu'dan döndükten sonra New York'ta bir rapor hazırlamış, raporunda Anadolu'da Rumlara Türkler tarafından çok kötü muameleler yapıldığını, Karadeniz'in güney kıyılarında ki Rumların doğuya göçe zorlandıklarını ve Birinci Dünya Savaşı sırasında

⁹³ Kurt, **a.g.e.**, s.387-388.

⁹⁴ U.S.A.N.A.M., **File Number:867.4016/435**.

⁹⁵ Ermenice ve Rumca olarak *günaydın* demektir.

⁹⁶ U.S.A.N.A.M., **File Number:867.4016/432**.

⁹⁷ U.S.A.N.A.M., **File Number:867.4016.440**.

Ermenilerin içinde bulunduğu durumdan daha kötü durumda olduklarını belirterek, bu hareketin amacının bütün Rumları yok etmek ve Türkiye'yi Türklere bırakmak⁹⁸ olduğu şeklinde açıklamıştır.

Merzifon Anadolu Koleji'nde Amerikan Board misyonerlerinin ne yapmak istediğinin bütün çıplaklığı ile ortaya çıkmasına rağmen, bölgeyi terk ederek İstanbul'a giden misyonerler, okulu tekrar açmak için büyük bir çaba içine girmişlerdir. Ancak anlamışlardır ki, eğer Ankara Hükümeti ile işi çözmeye çalışırlarsa emellerine ulaşmak mümkün değildir. Bu yüzden de İstanbul'da Osmanlı Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunmuşlardır. 14 Mayıs 1921 tarihinde Amerika Fevkalade Komiserliği, İsveç Sefareti vasıtasıyla Hariciye Nezareti'ne bir protesto göndermiştir. Pontus Cemiyeti siyâsi faaliyetlerde bulunuyor diye Merzifon'daki Amerikan okulu ile hastahanesinin Amasya Mutasarrıflığı'na kapatıldığı, Amerikalıların şehirden ihraç olunduğu ifade edilen, meselenin adı geçen okulun tekrar açılarak Amerikan memurlarının görevlerine döndürülmeleri ile çözülmesini talep eden protesto, Osmanlı Hükümeti tarafından, halen Ankara Hükümeti ile resmî münasebette bulunulmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir⁹⁹. Fakat misyonerler okulu tekrar açma girişimlerinden vazgeçmemişler, Amerikan Fevkalade Komiserliği'nce Merzifon'daki Amerikan okulu ve hastahanesini tekrar açmak için gönderdikleri ikinci protesto da aynı gerekçe ile 30 Haziran 1921 tarihinde ikinci defa reddedilmiştir¹⁰⁰.

Merzifon Anadolu Koleji'nin Anadolu'daki serüveni, 1921 yılında Pontusçu hareketlere karıştığı için böyle bir trajedi ile sona ermiş, daha sonra yeni bir Anadolu Koleji, Yunanistan'ın Selanik şehrinde açılmıştır. Merzifon Anadolu Koleji, Osmanlı toprakları üzerindeki yaklaşık otuz yıllık varlık sürecinde Rumlar ve diğer topluluklar arasında hem eğitim alanında hem de sosyal ve kültürel alanda çok yoğun faaliyetlerde bulunmasına rağmen Türk halkına bu manada hiçbir faydası olmamıştır. Bu kadar yıllık faaliyet dönemi içerisinde okul kayıtlarında buradan mezun olan sadece bir Türk öğrenciye rastlanmıştır. 1909'da Koleje giren ve 1914 yılında mezun olan Nureddin Pehlivanzade¹⁰¹.

Sonuç :

⁹⁸ U.S.A.N.A.M., **File Number:867.4016/432**.

⁹⁹ B.O.A., Meclis-i Vükelâ Mazbataları, **Dosya No:221, Gömlek No:146**, Tarih:1339.N.6.

¹⁰⁰ B.O.A., M.V.Mazbataları, **Dosya No:221, Gömlek No:214**, Tarih:1339.L.4.

¹⁰¹ White, **a.g.e.**, s.165.

Amerikan Board misyonerleri, Osmanlı topraklarında faaliyetlerine başlamadan önce tanıdıkları Rumlarla, 1820’de İzmir’e ayak bastıkları daha ilk günden itibaren sıkı bir temas içine girmişlerdir. Misyonerlik adına yürüttükleri faaliyetlerinde önceliği hep Rumlara vermişlerdir. Bunun sonucu olarak da Rumlar arasında misyonerlerin açtıkları okullar, ilk on beş yılda Rum eğitime büyük hız vermiştir. Fakat 1830’lu yılların ortalarından itibaren, başta Rum Ortodoks Patrikhanesi ve daha sonra da Patrikhane’nin etkisiyle Rum halkı misyonerlerin verdiği hizmetleri istememişler ve onlara sert tepkilerde bulunmuşlardır.

On beş yıl boyunca çok iyi giden ilişkilerin aniden bozulmasının en önemli sebebi, yeni bağımsızlığını kazanan Yunanistan Devleti’nin varlığı olmuştur. Misyonerlerin Osmanlı topraklarına geldikleri yıllarda Rum halkı bağımsız bir Yunan Devleti kurmak için Osmanlı Devleti’ne karşı isyan halinde olduğundan dolayı içinde bulundukları ekonomik ve sosyal durum pek iç açıcı olmamıştır. Misyonerlerin bu dönemde kendilerine uzattıkları yardım elini severek kabul etmişlerdir. Ancak daha sonra Osmanlı Devleti’nden istediklerini koparıp bağımsız bir Yunanistan Devleti kurmuşlar ve kendilerini toparlamışlardır. Misyoner yardımlarına ihtiyaçlarının kalmadığını düşünerek, onlara karşı sert bir takım tepkiler sergilemeye başlamışlardır. Ancak ilerleyen yıllarda görmüşlerdir ki, Amerikan Board misyonerlerinin özellikle de eğitim alanında verdiği modern ve kaliteli hizmet bu dönemde bulunmaz nimet olup bundan faydalanmak gerekmektedir. Bu anlayışın ardından misyonerlere karşı tekrar yumuşak bir tutum takınmışlardır. Fakat bu tarihten sonra da misyonerlerin dinî alanda verdikleri hizmetlere Rumlar, Ermeniler kadar ilgi göstermemelerine rağmen, eğitim hizmetlerinden paralı dahi olsa yararlanmışlardır.

Merzifon Anadolu Koleji’nde Rumlar ve Amerikan Board misyonerleri arasındaki münasebetler bu ihtiyaç neticesinde yoğunluk kazanmıştır. Kolej’de aldıkları eğitimle fikrî temellerini hazırladıkları bağımsız bir Pontus Cumhuriyeti’ne hayat vermek için harekete geçtikleri dönemde en büyük destekçileri bu misyonerler olmuştur. Ancak Ankara Hükümeti bölgede Rumların niyetlerini anlamakta gecikmemiş, içinde bulunduğu zor şartlara rağmen misyonerler ve Rumların kendi aleyhine oluşturduğu bu dayanışmayı kırmasını bilmiştir.

Daha önceden kendi topraklarında yürüttükleri faaliyetlere şiddetle karşı çıkan ve izin vermeyen Yunanistan, Ankara Hükümeti’nin kararlı siyaseti sayesinde bölgede barınamayacağını anlayan Amerikan Board misyonerlerine kucak açmıştır. Lozan’da Yunan Hükümeti temsilcileri gönüllü

olarak Amerikan Board misyonerlerini, Türkiye’de kapatılan okullarını Yunanistan topraklarında açmaları için davet etmişlerdir.

Günümüzde zaman zaman aynı davanın peşinde koşan insanlar bu kuruluşların ülkemizde tekrar açılması yolunda bazı girişimlerde bulunmaktadır. Bu girişimlere karşı verilecek en güzel cevap, bölgede Türk varlığını ve kültürünü bilimsel temellere dayalı tarihsel araştırmalarla uluslararası arenada bütün açıklığıyla sergilemektir.